

ЦОНЧО РОДЕВ
КАМЕНЕН МОСТ НАД
ГЛАВАТА

chitanka.info

Всъщност подобна гюрултия не беше нужна никому, но Хюсни коларят душа даваше за парламата (пък и съвсем честно вярваше, че по този начин повдига цената на господаря си), та и сега не пропусна случая да покаже любимия си чалъм. Когато оставаха стотина крачки до подредените в редица официални лица, той шибна четирите коня и ги вдигна в галоп, пък когато по-плашливите ефендита и френк-гяури понечиха да побягат настрана, изведнъж изрева едно „Дууур!“ и не дръпна, а с дизгините в ръце легна назад върху капрата. Впрягът, дълго обучаван в този негов карагъозчилък, вкопа копита в земята, а каретата сякаш приклепна на меките си яйове.

Отнейде дотича спретнат мюлезимин^[1], свали стъпалото, отвори вратата и се изпъна като струна. Ахмед Мидхат паша^[2] пъргаво скочи на земята и с привычни движения оправи униформата си, богато обшита със златна сърма. По това време точно на четиридесет и пет години^[3] и вече със сребърни нишки в грижливо подстриганата брада, Мидхат не само беше в разцвета на умствените си сили, но бе запазил напълно и телесните, както и великолепната си стойка на потомствен забитин^[4]. Сега, като отметна назад пискюла на феса си, той погледна към редицата на посрещачите. Както и можеше да се очаква, повечето бяха в церемониални униформи, обкичени с еполети и акселбанти, но не липсваха и цивилни лица в жакет, райе панталони и цилиндри на главите; пашата лесно позна в тях русчушките консули. И само един-единствен човек беше някак не на мястото си в тази бляскава върволица — дошъл бе по бяла риза, бозав елек и потури в същия цвят и калпак на главата, очевидно преживял и по-добри дни.

Бездействието на посрещачите продължи само няколко секунди. После помпозната редица не тръгна, а се люшна напред и почти се затича към него, да му засвидетелствува уважението си. Мидхат прие това престараване като нещо, което се разбира от само себе си — последните години го бяха привикнали на подобни икрами. Защото и свои, и чужденци, стига да имаха набито око, виждаха в него не само всесилния валия^[5] на Туна вилает^[6], но и бъдещия велик везир и реформатор, който ще сваля и въздига султани и по своя воля ще крои и прекроява империята. Дали щяха да се престарават по същия начин, ако можеха да гледат дотолкова напред, че да зърнат и онази кошмарна нощ след двадесетина години, която го чакаше в далечния Таиф^[7]? Уж още зает да оправя униформата си, пашата завъртя обигран поглед

изпод примрежените си клепачи. И видя онова, което, кой знае защо, очакваше — към него подтичваха златошитите мундири и черните жакети, фесовете и клаковете^[8], единствено само шаячните потури и пооскубаното калпаче не благоволиха да помръднат от мястото си.

Докато благосклонно, но и с добре измерена снизходителност приемаше поздравленията, валията трескаво мислеше как аджеба трябва да постъпи с онзи, който не бе благоволил да измине заради него тези десетина крачки, дето ги дяляха. В ума си бързо постави всичко на мястото му и се позасмя — за непочтителността всемогъщият управник имаше власт с едно мръдване на пръста да свали главата на българина, но човекът Мидхат може да беше българомразец, обаче никой не би го обвинил като „усул билмез“^[9], та разбираше играта на гяурина. Не беше игра от сложните, само дето издаваше излишък на самочувствие: в русчушките сараи на пашата той беше някакъв си дюлгерин пред валията и затова не спести нито един поклон, нито едно уважително слово, докато тук ролите бяха разменени — сега и на това място българинът се чувствуваше господар и стопанин, докато пашата, макар и да плащаше с алтъните на хазната, идваше повече или по-малко, като гост. „Какво пък — продължи да се усмихва в себе си Мидхат, — хайде да му сторя ихтибар. — И се самооправда: — Колкото на него, толкоз и на усталъка му...“

Като свършиха икрамите и многословията (турският език е от най-богатите за тези случаи), пашата промърмори неясно извинение, и като остави посрещачите, сам извървя краткото разстояние до българина. Другият може да преливаше от самочувствие, но не можеше да се нарече безочлив — още отдалеч свали калпака си и почтително се поклони на Мидхат.

— Гюнайдън^[10], Уста^[11] Кольо — прие поздрава му валията. — Е, що? Комай ще нарушим вашата поговорка и ще броим пилците, преди да е дошла есента?

— Но затова пък ще спазим вашата, паша ефенди — учтиво, но и с лека нотка на закачливост отговори българинът. — Нали сме на брода, та покрай другите работи ще видим и що за усталък има Уста Кольо^[12].

Колкото и да умееше да се владее, Мидхат прихна в смях — находчивият отговор на майстора го беше развеселил.

— Съгласен — каза, — нека бъде твоето. Ако усталькът на Уста Кольо куца, в най-лошия случай да видят и нашите голи...

И вече щеше да направи крачка нататък, когато забеляза, че другият не се кани да го последва.

— Що, Уста Кольо? — попита, искрено учуден пашата. — Какво е туй назлъндисване?

— Ще ме извиняваш, паша ефенди, ама нека първом твоят сандък-емини^[13] да прегледа хесапите^[14].

Пашата махна пренебрежително с ръка.

— Остави това, Кольо челеби^[15]. То, аллах-верим^[16], мостът да е здрав и хубав, тогаз и със сто, и с петстотин хиляди гроша да си надхвърлил уговорката — аз съм насреща!

— Ще ме прощаваш, ама не мога да се съглася — упорито настоя на своето българинът и пролича, че ще се държи о думата си както кърлеж о животинска плът. — Моята плата е в сметката, паша ефенди, а бакшиш над сметката един Уста Кольо не приема.

— Не говорех за бакшиш — неволно се заизвинява Мидхат. — Думата ми беше, ако при градежа за нещо е отишло в повече от предвиждането ти...

— Помниш ли, когато правихме пазарлъка, паша ефенди? И когато ти се усъмни в хесапа ми? Помниш ли с какво слово отговорих аз на неверието ти: че ако с един грош надхвърля седемстотинте хиляди, нека джелатите да ми отсекат главата? Е, сега повтарям същото, паша ефенди. Само ще сменя казънта. Ако сандък-емини открие само с един грош да съм превишил уговорката, няма да чакам джелатите, а сам ще си метна въжето ей тук, на средния свод на моста. Нали не си забравил, паша ефенди?

Не, Мидхат паша не беше забравил. Онзи разговор той помнеше така ясно, сякаш се бе състоял вчера. И не само това не беше забравил Мидхат...

... То се случи преди малко повече от две години, когато Мидхат бе запретнал ръкави да преобрази поверения му вилает. И започна след един бурен разговор с главния инженер на областта, поляка Гавронски. Всъщност никакъв разговор не беше това, а чисто и просто скандал и половина:

„Чуваш ли се, какви ги приказваш, Гавронски ефенди? — крещеше, излязъл извън себе си, пашата. — Три ми-ли-о-на гроша!... Ако в Стамбул чуят да споменавам тази сума, или ще ме затворят в лудница, или ще ми пратят копринено въже за врата...“

Полякът, вече попривикнал на този род избухвания, се задоволи да свие рамене.

„Мислех, че искаш, да знаеш истината, екселансънъз^[17] — отговори спокойно и нагласи пенснето на носа си. — Истината е тази, която току-що чу, три милиона гроша. При това отбележи, че споменах ми-ни-мум. Мястото на реката огледах многократно сам, а изчисленията правих лично — залагам си дипломата, че са верни.“

Инженер Гавронски бе завършил Харковската политехника и в Турция, и не само в Турция, имаше име на строител от най-висока класа; тук го бе доказал с построяването на железопътната линия Русчук — Варна, първата за цялата империя.

„Аз смятах, че очакваш от мене голата истина, а не полята с шуруп като баклава.“

Мидхат се опита да го иронизира:

„И как се полива с шуруп подобна истина, Гавронски ефенди?“

„Съществуват много начини — не се предаде инженерът. — Например да обещае моста за два милиона, пък като дойде работата до средата — дай още, дай още, дай още, дорде видиш, че стойността набъбнала не на три, а на четири милиона.“

Валята прецени за уместно да промени тона. Той повика с жест поляка до масата си, върху която бе разстлана подробна карта на вилаета. Славянинът се постара да скрие усмивката си — управителят на вилаета си служеше не с турска, а с немска военна карта...

„Погледни, ефенди. Ето река Янтра. Може да се каже, че тече точно по средата на Туна вилает. Буйна река е тя, планинска, пък има и много притоци. Започваш ли да схващаш мисълта ми? През пролетното пълноводие Янтра практически разделя на две земите на север от Балкана. Стой, не бързай да ме прекъсваш! Мостът не ми е за сватбари или за пътуващи базиргяни^[18], те се оправят как да е. Но ние рано или късно ще си имаме пак работа с вашата покорителка, инженер ефенди. — Думата му очевидно беше за Русия, която по това време владееше Полша. — Нека да си представим, че, хм, този път ние ще водим отбранителна война и то на наша земя. Нека да си

представим още, че ще бъде пролет, когато Янтра ще се е вдигнала с два-три аршина. Е, не е нужно да си втори Наполеон или Молтке, ефенди, за да видиш, че липсата на мост, на *свестен* мост през реката прави думите стратегия и маневриране на войските равнозначни на сапунен мехур. Започваш ли да ме разбираш, Гавронски ефенди? На мен този мост ми е необходим не за да си оставя паметник за поколенията, а за сигурността на девлета^[19]. Това е!“

Каза го хубаво и убедително, но полякът остана на своето:

„Нали си спомняш, екселансънъз, защо същия този Наполеон не можал да покори света?“

Мидхат кимна; думата беше за прочутия израз на Наполеон, че за да покори света, му били нужни три неща: пари, пари и пак пари.

„Е, нашето, по-право вашето положение е съвсем същото — продължи инженерът. — Въпрос на проста аритметика, екселансънъз: за да имате успех в една бъдеща война на вас ви е нужен мост през Янтра; мостът струва пари, много пари; ако не се дадат парите, ще се плаща... е, да, ще се плаща във войната. Не допускаш ли, че ако обясниш това в Стамбул, ще те разберат, екселансънъз?“

„Да разбереш нещо и да отделиш три милиона от една празна хазна са различни неща, Гавронски ефенди... — тъжно поклати глава пашата. — По-скоро да помислим дали мостът не може да се построи на по-малка цена. — И подхвърли с надежда: — Пак толкова ли би струвал, ако се строеше например във Франция, Белгия или Прусия?“

„Или Германия — поправи го полякът, защото преди три години Прусия бе обединила немските княжества в единна Германия и пруският кьониг бе станал вече германски кайзер. — Там би било по-евтино, паша ефенди. Защото имат техника, докато ние ще строим както се е строило по време на фараоните. Но аз и това прецених. Ако възложим строежа на една германска или — за по-близо — австро-унгарска фирма, самият мост ще струва по-малко, но наемът и превозът на машините отново ще вдигнат цената до облаците.“

„Това последната ти дума ли е?“

„Последната — убедено потвърди инженерът, докато го гледаше в упор през пенснето си. — И ще добавя: за съжаление...“

Мидхат го освободи с махване на ръка. Когато остана сам, погледа още немската карта, пък скръсти ръце на гърба си и гризейки ядно мустак, се заразхожда из просторната си одая. Аллах, аллах,

каква безизходица! Да искаш да направиш нещо за самото оцеляване на царщината, пък ръцете ти да се връзват от най-обикновен фукарлък... Не, не бива да мислиш така, Мидхат! Ти няма да си Мидхат, ако не намериш изход. После се присмя сам на себе си: хубаво звучеше, дявол да го вземе, но как се намира изход с празни ръце и празни джобове?

Тези и подобни мисли не го оставяха дни наред, че и седмици. Валията ограничи до крайност всичките си задължения и прекарваше времето си над същата главоблъсканица — моста и парите, парите и моста.

Аллах знае на кой ден след разправията с Гавронски внезапно го осени една мисъл, която накара сърцето му да подскочи: нали лани бе слушал за един гяурин, който „можел да сложи в джоба си кой да е архитект или инженер“? Чакай, чакай, чакай! Беше извънредно важно да си спомни. Пашата с всички сили се напрегна да се върне в миналото. Аха, да, комай нещо взе да му проблясва...

Това се случи в първата година, когато Мидхат се настани в Русчук като некоронован господар на обширния Туна вилает. Като изгони некадърните управители на Видин и Силистра и от малко-малко сложи в ред подвластната му област (пък и изчаквайки да се позатопли времето), той предприе голяма обиколка из вилаета, за да се запознае отблизо с него. Предпочете, разбира се селищата край Дунава — нали великата река беше не само граница, но и естествена връзка с Европа. И така от град на град и от село на село пътят му го отведе в Свищов — китно и богато градче на брега на Дунава, с порутена турска крепост от паметивека и с кипящ живот на раята, който издаваше не само разцвет на търговията и занаятите, но и подем на просвещението им. В този именно Свищов краката на пашата се вкопаха в земята пред вида на една църква. Той, потомъкът на мюсюлмани още от времето на бягството на Пророка в Медина, не можа да надмогне възхитата си от тукашния християнски храм. „Света Троица“, така я думали, му обясни каймакаминът^[20], който го придружаваше. Какво, инджилери из Франца или Аустрията ли? Хайде, холан! Тукашен човек я строил, гяурин из Търново. Дали усталъкът му бил само за църкви? Нищо подобно, паша ефенди. Всичко знаел да строи този човек — мостове, джамии, ханове, какво ли не. Дори когато някъде към Габрово^[21] му поръчали обикновена

манастирска чешма да вдигне, той я направил такваз бамбашка, шестъгълна ли, осемъгълна ли, че който я виждал, така се прехласвал, че забравял жаждата си. Но как, как беше името на този самораслек-майстор? Аллах му беше свидетел, Мидхат вярваше безрезервно на своя главен инженер. Но мигар това беше да се допита и до гяурина? Нали в края на краищата по-добро може да стане, по-лошо — не?

Не дочака дори да огледа от всички страни хрумването си и проводи депеша до каймакамина на Свищов. Отговорът не закъсня: така и така, Ваше превъзходителство вярно си е спомнил; гяуринът е наистина ненадминат майстор, спечелил е уважението навсякъде северно от Балкана; нарича се уста Кольо Фичето, родом от Дряново, установен за постоянно живеене в Търново. Нова депеша, този път до мютесарифа^[22] на Търновския санджак. И отговорът пристигна още на следващата сутрин: „Докладвам, че Никола Иванович Фичев, познат повече като Уста Кольо Фичето, бе предупреден за височайшото ви разпореждане и с утрешната поща потегля за Русчук.“

„Утрешната, утрешната!... — избухна на това място валията. — Тези лъохмани, моите мютесарифи и каймаками, си я карат по старому, вчера, днес и утре, не се научиха да съобщават дата — тръгва еди-кога си, пристига... Утрешната поща! Ахмаци!...“

После прочете още един-два пъти депешата на търновския мютесариф. Да, скоро откри онова, което го бе подразнило дори повече от неопределеното „утрешната поща“: това „Иванович“ в името. По дяволите, прекалено много звучеше по руски! Този Никола Иванович Фичев положително ще да е някой от мнозината българи, дето се пръкнаха напоследък, които бяха завършили образованието си в Петербург, Москва или Одеса и сетне се връщаха тук да развяват рединготите, джувките на вратовете си и чаталестите си бради и да сипят какви ли не венцехвалебствия за прословутия „Дядо Иван“. Жалко, много жалко, рече си на това място Мидхат. Руски агент той няма да наеме, пък дори ако свали цената на моста до милион и половина...

На втория ден привечер му съобщиха не без известен присмех в гласа: явил се бил един българин от Търново и разправял, че бил поканен лично от валията.

„Каза ли си името?“ — бързо попита Мидхат.

„Уста Кольо, тъй го дочух, паша ефенди“ — беше смутеният отговор на забитина.

„Отдайте му почести като на най-виден гост и тозчас го доведете при мене!“

Пашата не удържа вълнението си, стана и на крака пред работната си маса дочака да въведат българина. А когато го видя, уж би трябвало да се радва, а всъщност още от първия миг изпита дълбоко разочарование — по госта нямаше и следа от рединготи и руски чаталести бради, но не се виждаше и нищо, което да вдъхва надежда, че този човек ще се справи с онова, що се бе оказало голям залък за първенеца на харковската политехника Гавронски. Защото тъй нареченият Никола Иванович Фичев по всичко приличаше на обикновен български селянин, при това отдавна, отдавна прехвърлил златната си възраст^[23]. Точно по селски беше як и плещест и с това сякаш се изчерпваха всичките му достойнства. Впрочем не — също и с физиономията: имаше широко чело на преживял и умен човек, прав нос („Гръцки“ — каза си на това място пашата), бръснато лице, украсено само от чисто бели ястъклии^[24] мустаци, малко провиснали от двете страни на устата му. Иначе не беше висок, най-много да имаше среден ръст, ала се държеше изправен и стегнат, а не превит по бабешки. Облеклото му обаче предизвика доста смесени чувства в пашата. Уста Кольо носеше дълго до глезените рухо от хубав плат като на градски първенец, но под него беше със селски биргьотлии потури и гайтанлия елек, а калпачето му — то положително отдавна, твърде отдавна бе виждало за последен път по-добри дни. За чест на майстора трябваше да му се признае, че не му липсваше прилично държане — в одаята пристъпи гологлав, пооскубаният калпак беше в ръката му, и с достатъчно почтителен поклон, при който дългата му, бяла като киреч коса се люшна напред.

Опитен в светските дела, валията без особено усилие прикри първоначалното си разочарование и с широк жест покани госта:

„Буйрум, Кольо ефенди.“

Страхуваше се, че другият ще започне по селски — „Ама няма нужда, аз мога и прав“ и тъй нататък, но не последва нищо подобно. Българинът само се поклони повторно и зае мястото, което домакинът му сочеше. Мидхат мислено отбеляза точка в негова полза: Уста Кольо

съзнаваше, че за да го повикат от два дни път, то ще е за нещо важно, за разговор, а не само за едно „Тюнайджън, хошче калън“^[25].

Спазвайки правилата на мюсюлманското гостоприемство, пашата поръча кафета. И все според правилата, докато да дойдат кафетата и да ги изсърбат, не се заговори за работата. Но през минутите на неизбежното встъпление за пътя и времето думата от само себе си дойде до личността на госта. И той на всичко отговаряше спокойно, без самохвалство, но и без излишно стеснение. Да, бил в занаята от десетгодишна възраст, когато останал сирак, постъпил на работа при един дюлгерин в родния си град. Да, сетне се преместил в Търново и там учил същинския занаят. Да, покрай занаята видял и доста свят — почти навред от двете страни на Стара планина („Казва Стара планина, а не Балкана“ — отбеляза в себе си пашата), а цели три години работил и в самия Цариград. Да, на двайсет и три години, още калфа, се задомил, а на тридесет и шест му опасали и престилката на майстор. Да, строил, кажи-речи, всичко — и мостове строил, и църкви, и джамии, и конака на Търново, и домове на по-богати люде, и часовникови кули...

„И все пак къде изучи тайните на строителството“ — внимателно попита Мидхат.

„Най-напред от майстора си Уста Иван Давдата, царство му небесно — беше прямият отговор. — А сетне с гледане градежите на по-добрите. Тя, тайната на нашия занаят, остава на яве, паша ефенди. И стига човек да има очи за нея, без особена трудност се разгадава.“

За да има време да скрие повторното си разочарование, пашата се пресегна към геридона^[26] и полека остави празния си филджан. Беше знак, че вече ще започне същинския разговор. Мидхат се извърна към госта, който го следеше със спокойно очакване. Едва сега забеляза, че българинът има сини, много светлосини очи. „Като онова езеро под Мусала — спомни си пашата. — И то беше така синьо сред пухкав бял сняг.“ А пухкавият сняг в случая бяха веждите на майстора.

„Казваш, че си строил и мостове, Уста Кольо — поде той предпазливо и другият се задоволи да потвърди с кимване на глава. — Точно по такава работа съм те повикал. — Пашата посочи с ръка към работната си маса. — Можеш ли да четеш по карти?“

„Ще призная, че за първом виждам карта“ — с предишната прямота отговори българинът.

„Добре, спокойно ще минем и без нея. Селото Бяла да знаеш?“

„Зная три села по име Бяла, паша ефенди. Едното е наблизно до Сливен, второто тъдява, на три часа път с кон, третото на морето, между Варна и Бургас. За кое от трите ти е думата?“

„За тукашното. Нали помниш, че Янтра мие нозете му?“

„Хелбете. При туй снощи преспях в тамошния хан.“

„Имам на ум да вдигна мост над Янтра точно там, Уста Колю, при Бяла. Но здрав мост, дето да носи каква да е тежест, не някаква си паянтова съборетина. Здрав и широк...“

„Например колко широк?“ — делово го прекъсна майсторът.

„Амиии... Ами... Ами да речем четири каруци една до друга да могат да преминат по него. И да е така изграден, че пролетните пълноводия дори да не го поклащат.“

„Клати ли се мост, отпиши го, паша ефенди“ — изтежко произнесе другият.

„Е, анджък по тази работа те привиках чак от Търново, Уста Колю. Наемаш ли се да построиш моста?“

„За наемане — наемам се. Работата не ме плаши.“

„И колко време ще ти отнеме? И колко парà ще струва?“

Лицето на майстора остана неподвижно, само сините му очи се изпълниха със смях. От онзи смях, дето е съвсем наблизно до насмешката.

„А, това не се наемам да кажа, паша ефенди.“

„Но нали познаваш Бяла? И даже вчера си бил там?“

„В нашия занаят да си виждал едно място и да захванеш градеж върху него са толкова далечни едно от друго неща, паша ефенди, колкото е Земята от небето. Янлъш^[27] майстор ще е онзи, който така, от един поглед ще отговори на въпросите ти.“

„Но не се отмяташ, че можеш да построиш моста?“ — попита Мидхат и с изненада забеляза, че гърлото му е пресъхнало от вълнение.

„Не се отмятам. Но за времето и за парите ще ти отговоря само след като хубавичко огледам и дважд по-хубавичко премисля, паша ефенди.“

„Колко време ще ти трябва например?“

Другият прецени бързо.

„Нека да го речем две недели.“

„Прието, Уста Кольо. След две недели те чакам тук с отговор. И за да си спокоен, че не си губиш времето напразно, още отсега ще ти кажа ей така: ако стане пазарлъкът — добре, не стане ли — ще ти заплатя двете недели, в които не с ръцете, а с главата си работил за мене.“

„А, това не, паша ефенди. Никола Иванович Фичев си уважава не приказките, а свършената работа. Дойдем ли си на думата да строя моста, в цената ще бъде и платата за усталъка ми. И то само ако мостът е такъв, че да кажеш едно «Евалла»^[28] и за него и за майстора му. Разминат ли се обаче думите ни, тогаз... Е, тогаз благодаря за кафето, паша ефенди.“

„Нека бъде твоето, Уста Кольо. Значи уговорихме се — след две седмици ще си приказваме пак тук, на същото това място.“

Казаното означаваше, че засега разговорът е приключил. И другият го разбра. Стана, взе си калпачето, поклони се още по-дълбоко отпреди и с бавни стъпки понесе кундурите си към вратата по четири пръста дебелия килим от Персия.

Мидхат паша замислено изпрати с очи странния си гост, после минута или две остана неподвижен, изцяло вдаден в мислите си. След това се пресегна и дрънна звънчето върху масата си. Дежурният забитин се появи веднага.

„Видя ли човека, който ей сега излезе от тука?“

„Евет^[29], паша ефенди.“

„Изтичай тозчас до Хюсни миралай^[30]. — Хюсни миралай бе началникът на вилаетската тайна полиция. — От днес до второ нареждане този човек да бъде следен от най-опитните му копои и да ми се долага за всяка негова крачка. Но внимателно! — предупреди. — Усети ли, че е наблюдаван, ще свалям глави, тъй да предадеш на Хюсни миралай.“

И още от следния ден захванаха да пристигат докладите на шпионите.

Уста Кольо Фичето наел конче и на разсъмване отпътувал от Русчук.

Именованият Никола Иванович Фичев прекарал два дни в Бяла. Цялото му време било погълнато от реката и нейните брегове. Наел хора и изкопал дупки в бреговете до два човешки боя. Лично осем пъти прегазил реката, като от време на време затъвал до пояс, че и

повече. С дълъг изострен кол ровел в дъното на Янтра, сякаш търсел имане.

В хана, където бил отседнал, незабелязано претършували наетата от него соба. Не намерили нищо записано, само една пръчка, около аршин дълга, по която с ножка били нанесени разни черти и джизги.

Уста Кольо продължил към Търново.

На влизане в Търново Уста Кольо Фичето първом се отбил в мумджийницата на братя Хадживелеви и купил шест оки восък за свещи. Замазал работата и не обяснил за какво ще му послужи толкова восък.

Вече четвърти ден не си показвал носа извън къщи. Денем и нощем пердетата на собата му били спуснати, денем и нощем вътре горели свещи.

Уста Кольо отишъл до строежа на комшийска къща и взел от дюлгерите една летва около четири аршина дълга. Когато казал, че му е нужда за рабош^[31], всички го приели за майтап и се изсмели.

В среднощен час неуниформени заптиета направили пирамида с раменете си и най-горният надникнал в процепа между пердетата на майстора. Никола Фичев изглеждал като побъркан: топял восък на пламъка на лоена лампа, лепял, отлепял и пак лепял восъка върху някакви фигури на пода, а когато оставал доволен, драсвал по една джизга на дълъг рабош.

Два дни наред Уста Кольо излизал сутрин с дългия рабош в ръка, отивал на хълма, наричан от гяурите Света гора, сядал на някое пусто място и до смрачаване нито залък хапвал, нито водица пийвал, само като чалдисан гледал чертите и резките по рабоша пред краката си и си мърморел нещо.

Тъй нареченият Никола Иванович Фичев наел конска каруца за отнасяне някакъв товар в Русчук. Щял да потегли във вторник сабахлен.

... И точно на уговореното време майсторът се яви при валията. Като имаше повече представа за нрава му, Мидхат не само го очакваше, но бе направил така, че по същото време при него да е и Гавронски ефенди, главният инженер на вилаета. Последва „Хош гелдин“, „Хош булдук“^[32], кафета и така нататък според обичая, докато дойде моментът пашата да попита нетърпеливо:

„За времето — спази го майсторе. А за работата с която се нагърби?“

„Всичко е изпълнено, паша ефенди. Кроежът на моста, хесапът — всичко е долу в каруцата. Ако искаш да го видиш, заповядай две-три заптиета да го изнесат тука. Ала грижовно — отбеляза, — зер не е от желязо, а от восък.“

Като поставиха восъчния проект в краката му, сърцето на Мидхат в миг премаля — по-хубав беше той и от виденията в сънищата му. Прав като по конец, с четиринадесет разкошни свода и десет устои, предостатъчно широк — само като го видиш и забравяш, че е от восък и ти иде да рипнеш по него...

„Аферим! — захласнато произнесе валията. — Сякаш си чел мислите ми, Уста Кольо... — После се сети да попита и инженера: — А ти какво ще речеш, Гавронски ефенди?“

Запитаният по навик нагласи пенснето върху носа си.

„Проектът има безспорни достойнства — благородно призна полякът. — Може би трябва да прегледам изчисленията за якост и опън, за издържане на тежест и на странични напрежения, но макетът подсказва, че всичко е взето под внимание. А тези изострени подпори срещу зимните ледове и пролетните пълноводия, както и отворите в тях за оттичане на водата навярно са новост в цялото мостостроително инженерство. Само че...“

„Само че какво, ефенди?“ — не го остави да спре пашата.

„Само че проектът ми се вижда правен с широка ръка, екселансънъз. Построяването ще бъде май непосилно за хазната...“

Пашата с мъка отлепи очи от макета на моста.

„Ти каза, че си готов и с хесапа, Уста Кольо. Можеш ли да ни го покажеш?“

„Че нали е пред вас, ефендилер!“ — учуди се майсторът и показа летвата, просната на килима от другата страна на восъчния мост.

„Това?! — с изумление и лошо прикрит смях възкликна инженерът. — Тези драсканици ли са цялата проектосметка? Йезуз Мария! — В объркването си Гавронски започна да смесва турския с родния език. — И по това дръвце ли направи изчисленията си, майсторе?“

„Защо? — присмяха се сините очи пред него. — За мен всичко тук е от ясно по-ясно.“

Мидхат се почувствува неловко. От една страна той — повече по чувство, отколкото по логика — напълно вярваше на този самоук строител. Но от друга като човек добре запознат с техническите постижения на Франция, Англия, Белгия и Австро-Унгария (тези страни той бе проучвал цели години!), пашата не можеше да не сподели съмненията си, меко казано на своя главен инженер. Той се изкашля без нужда:

„Вярвам ти, че си разбираш от работата, Уста Кольо. Само че не искай и от нас да можем да го разчетем. Вместо това кажи крайната сметка. Нали разбираш — не ме интересуват разните му там камъни, хоросан, мертеци и прочие, те са си твоя работа. Искам да зная всичко топтан: градеж, плата на работници, плата и на твоя усталък.“

„Разбирам, паша ефенди. Моста топтан ще го имаш за седемстотин хиляди гроша.“

„Този човек е луд! — повторно възкликна инженер Гавронски, но този път така буйно, че пенснето му падна от носа. — За седемстотин хиляди той няма да направи дори само основите на устоите. — После добави великодушно: — Навярно си сбъркал, майстор Фичев. Попрегледай пак тази твоя, хм, сметка. Провери още един път. Негово превъзходителство няма да ти се сърди, ако се поправиш навреме.“

„Благодаря за подадената ръка, инженер ефенди — с непресторена сърдечност каза българинът. — Ала повярвай, това за седемстотинте хиляди не съм го изсмукал из пръстите си. Противно на поговорката, преди да отрежа цената, не съм мерил три, а тридесет пъти. И съм сложил в хесапа всичко, всяка дреболия — като почнеш от катрана за главините на каруците, които ще превозват камъка, та стигнеш до ракията, що вечер ще се пие с майсторите.“

Полякът отчаяно разпери ръце.

„Този човек наистина е луд, екселансънъз. — И отново изигра най-силната си карта: — Залагам си дипломата, че със седемстотин хиляди гроша майстор Фичев ще направи само дупка в морето.“

„Аз чат-пат зная що е това диплома, паша ефенди — рече на свой ред Уста Кольо Фичето. — Но не е равно на човешкия живот, нали? Е, срещу думата си и срещу дипломата на инженер ефенди аз залагам живота си. Ако ми възложиш построяването на моста, предлагам в пазарлъка да напишем и това: надхвърля ли цената с един-единствен грош, джелатите тозчас да ми отсекаат главата.“

Дълго, много дълго мълча тогава Мидхат паша и пръстите му механично барабанеха по геридона. Най-после кимна и отсече:

„Да бъде твоето, Уста Кольо. От този момент пазарлъкът между нас е сключен. И моят сандък-емини ще ти отпуска пари, когато и колкото му поискаш... е до седемстотин хиляди, разбира се. Тръгвай и започвай. За парите ще следи сандък-емини, а за усталъка на работата — аз лично. Тръгвай и... гюле гюле^[33]!...“

И когато майсторът беше почти до вратата, скимна му да попита:

„Афидерсън, но все пак кое те подтиква да заложиш чак пък и живота си? Чувал съм, че за якост и здравина вие, дюлгерите, уж сте вграждали човешка сянка, ала чужда, не своята...“

Синият поглед спокойно срещна неговия:

„Аз съм от коляно, паша ефенди, което живот дава, ала думата си на две не скършва.“

Мидхат си отбеляза, че Уста Кольо не определи какво разбира под „коляно“ — дали джинса си или... българския си род. Майсторът, изглежда, прочете мисълта му, понеже продължи по-дипломатично:

„Вярвам и на тези две ръце, паша ефенди. И на усталъка си. Ако не вярвах на усталъка си и на мазолите по тия длани, щях ли изобщо да се наемам за моста?“

Сега, две години по-късно, когато майсторът го бе поканил да дойде да приеме работата му, първата му дума беше да припомни големия залог при сключването на пазарлъка. Е, онези думи за „коляното“ вече две години предизвикваха доста стипчив вкус в устата на Мидхат паша, ала иначе той, като честен човек, признаваше, че Уста Кольо е в правото си да иска преглеждане на хесапа. Зер навремето две бяха големите условия на пазарлъка: качеството и цената. И всъщност острите думи се размениха не за качеството — тогаз и Гавронски ефенди не се усъмни, че мостът по восьчния проект наистина ще върши работа, — а за цената. Анджък за нея българинът бе зложил главата си. Няма как, редно е да се изпълни желанието му.

Пашата вдигна ръка и предишният млад и стегнат мюлезимин отново дотича, изслуша заповедта му и също бегом изчезна. Подир минута Юсуф, главният сандък-емини на вилаета, се появи с тефтер в

ръка, като хем се мъчеше да подтичва, хем едва запазваше равновесие поради големия си корем.

— С Уста Кольо Фичето ще отидем да огледаме моста, Юсуф ага — каза му, без да се обръща, Мидхат. — Двамата с него те молим, докато се върнем, да си прегледал най-подробно хесапа на строежа.

— Напълно е излишно, затиалилериниз^[34] — отговори задъхвайки се, сандък-емини. — Съгласно твоята заповед през цялото време съм следил изразходването на средствата.

— Е, и?

— Уста Кольо има да взима още бая пари, затиалилериниз, преди да опре до седемстотинте хиляди гроша. Предполагам, че туй ще бъде личният му кяр за двете години труд тука, край Бяла.

— Сигурен ли си? — не овладя изумлението си пашата, който още помнеше трите милиона, искани от инженер Гавронски, а и залагането на дипломата.

— Напълно сигурен, затиалилериниз. Сабахлен наново прегледах хесапа от начало до край. Ние сме борчлии, не Уста Кольо Фичев.

— Е, доволен ли си, майсторе? — с пресилена шеговитост разпери ръце Мидхат. — Ти опази главата си (аллах ми е свидетел, че не бих посегнал на нея и да бе прехвърлил спазарената сума!), сега остава да видим другото, „Бюйюк кьопрю“^[35], както вече го зоват в конака ми.

Рилските езерца с двете нестопени преспи над тях се извърнаха към валията.

— Не ме е страх, паша ефенди. Напротив — с нетърпение очаквах да дойде този час.

Валията беше убеден, че българинът не разиграваше театро. И че съвсем сигурно без страх и с нетърпение е очаквал огледа на моста. Защото нали именно красотата на една негова творба бе станала причина Мидхат да се заинтересува от него?

— Искам да играя честно играта с тебе, Уста Кольо — каза пашата. — Хелбете, ще огледаме моста. Още сега. Че мостът е красавец, туй го виждам и отдалече. Ала когато преди две години говорех, че аз лично ще проверя усталъка ти, няхах предвид само красотата.

— Признавам, не те разбирам добре, паша ефенди...

— А не е сложно. За външния вид аз ще се произнеса веднага. Но най-важното на един мост не е красотата, майсторе. Цялата земна красота да е събрана в него, ако не му държат устоите, никакъв мост не е това. За моста по-важното е дали е як, отколкото дали има албени^[36]. То е като една круша, Уста Кольо. Крушата може да е красива като за картинка, ала ялова ли е, не дава ли плод — най-добре отсечи я, че барем да се огрееш с нея.

— Афидерсън, паша ефенди, но как ще разбереш дали е як мостът? Не виждам тъдява твоя инженерин. Или галиба ти можеш сам да направиш разните пресмятания?

— Намислил съм нещо къде-къде по-просто. Вчера заранта проводих от Русчук две батареи оръдия. Ще ги пусна по моста и... Е, виждам, вече се досети. Застигнах ги по пътя. Сигур до един сахат време ще са тука.

Очакваше в сините очи да трепне поне малко-малко тревога, но не би. Вместо това Кольо Фичето кротко попита:

— От най-тежките топове ли са, паша ефенди?

— Не. Най-тежките, крепостните, не са на колела. Но съм проводил от онези, които идват веднага след тях.

— Е, жалко.

— Жалко за какво, майсторе?

— Загдето не са най-тежките. Като ще е изпитание — изпитание да е! Е, що, да вървим, а?

Те тръгнаха един подир друг. И едва сега Мидхат забеляза какъв неизброим народ се бе събрал тук за тържеството. Отсам реката бяха строени два бьолюка^[37] аскер, които го поздравиха със своето отсечено „Падишахамъз чок яша!“^[38], а на отсрещния бряг на Янтра имаше може би до десет хиляди народ, навярно от околните села. Също и от там го подравяваха с викове, но също ручаха гайди и се виеха кръшни хора. И на едните, и на другите пашата отговори небрежно и набързо. После двамата с Уста Кольо стъпиха на моста, а на двадесетина крачки зад тях се стълпиха официалните лица, военни и консули.

Мидхат паша бе вътрешно подготвен да му хареса онова, което ще види, но действителността още в първия миг надмина очакванията му. Не мост беше това, а прелест! Бял и чист като току-що варосана стена, той наистина имаше ширина като да минат четири коли по него,

а дължината му навярно достигаше четиристотин аршина^[39]. Пък само това ли? Строителят бе предвидил от двете страни издигнати пътечки за пешаци и за предпазването им от падане — красиво издялани пармакълци. Но и това се бе видяло недостатъчно на Кольо Фичето, та той сам, със собствената си ръка, по всички изострени краища на подпорните колони бе издялал чудновати фигури. Зарадва се душата на Мидхат, когато гледаше разните лебеди, грифони и разярени лъвове. Само веднъж щеше да му прекипи — то беше, когато на един от устоите зърна двуглавия руски орел, — но благоразумието и светското му възпитание му подсказаха да го отмине, сякаш не го е забелязал или ако го е забелязал — че не го е разбрал. Отмина, но вътрешно си каза: и този е от един дол дренки с другите — на царщината прави мост за стратегическо маневриране, пък очите му все там, в техния прословут „Дядо Иван“...

Извървяха моста от единия край до другия, а сетне обратно. И когато бяха в началото му, Мидхат сложи дясната си ръка на сърцето и леко-леко се поклони:

— В пазарлъка ни влизаше дали ще получиш моето „Евалла“, майсторе. Ето, казвам ти го от все сърце. Харесал ми бе мостът, когато беше от восък, но този, същинският, е десетократно по-хубав. Евалла!

Другият свали калпака, поклони се далеч по-дълбоко и белите му коси отново се капичнаха пред лицето.

— Виждам в далечината пушилка, паша ефенди. Сигур ще са топовете.

— Що? — подкачи го валията. — Тревожи ли те изпитанието с тях? Може би не ти се иска батареите да минат по моста?

Лицето на българина остана непроменено, само в дъното на черните му зеници за миг блесна лукаво пламъче.

— А, не се безпокоя — каза безизразно. И продължи така, сякаш бе надянал маска на лицето: — Моста съм кроил по начин, че по него топове да минават както в едната, така и в другата посока...

Мидхат помисли над думите му и устата му отново се изпълни с нявгашния вкус на сдъвкана стипца.

— И все пак комай нещо искаш да ми кажеш по повод на батареите?

— То не е страх, а молба, паша ефенди. Дойдат ли топовете, не само да ги преведеш насам и нататък.

— А какво повече, Уста Кольо?

Преди да отговори, Кольо Фичето запитва на свой ред:

— Колко ще бъдат топовете?

— Две батареи по четири.

— Значи осем. Добре, място, виждаш, има, паша ефенди. Молбата ми е да ги струпаш за колкото желаеш време ей там, върху седмия отвор.

— Защо точно върху него?

— Защото е по средата. А винаги средата е най-слабото, най-уязвимото място на моста. Анджък там ще проличи як ли е той или не.

Мидхат паша сви рамене и златистите му еполети се люшнаха напред и назад.

— Не те разбирам добре, но ще го изпълня. В края на краищата ми се чини, че също и това е част от пазарлъка ни...

Батареите наистина пристигнаха след малко и по заповед на валията веднага, без никаква почивка ги преведоха по моста, от единия бряг на Янтра до другия, после обратно. Този своеобразен парад бе съпроводен от незапомнен радостен вик и не ставаше ясно кой ликуваше повече — турският аскер ли отсам, или българската гмеж отсреща.

Като мина и това, пашата повика конния колагасъ^[40], който командуваше артилерийската част, и му заповяда да струпа оръдията и конската тяга на мястото, което му бе посочил Кольо Фичето. Докато траеше разместването (не бе от лесните — все пак ставаше дума за отсечка от мост, а не за широкия двор на казармата), той потърси майстора, за да го попита дали вярно е предал молбата му. За негова изненада — не го видя; изглеждаше като в басня, ала Уста Кольо просто бе изчезнал.

Младият мюлезимин, който му прислужваше във всяко отношение тук, разбра, изглежда, изненадата му, понеже притича и попита:

— За Фичев челеби ли се оглеждаш, затиалилериниз?

Пашата потвърди с кимване.

— Ще го видиш през пармаклъка, затиалилериниз.

Мидхат послуша съвета му и се наведе над каменния парапет. От гърдите му се изтръгна неволен вик на изумление — долу ставаше последното, което той можеше да очаква. Тъй както беше в

празничните си селски дрехи и с кундури, българинът бе нагазил в Янтра и като се бореше с водата ѝ, отиде до най-дълбокото ѝ място. А най-дълбокото бе не другаде, а точно под седмия отвор на моста. За острия ум на пашата не бе трудно да разгадае онова, което ставаше пред очите му: за качеството на работата си майсторът наистина залагаше живота си. Две противоречиви чувства смъднаха в душата на Мидхат — възхищение и яд. Възхищаваше се на достойнството на този неук човек и в същото време го беше яд, че произлизаше от рода на българите, а не на правоверните...

Докато се изпълняваше сложното придвижване по настаняването на оръдията, от двете страни на реката се бе възцарила такава тишина, че чаткането на подковите по каменния мост звучеше като пушечни изстрели. Някъде по средата на маневрата Мидхат отново хвърли поглед през пармакълка. Кольо Фичето стоеше там, под седмия отвор на моста. Потънал до над пояса във водата, а иначе с показно безучастие бе скръстил ръце на гърдите и от време на време подръпваше от една цигара, залепена на долната му устна.

Сетне се чу едно „Дууур!...“ и движението по моста престана — всичките осем полеви оръдия бяха на определеното място. Ще рече — точно над главата на българина. Може би за цяла минута се възцари такава тишина, от която чак ушите заболяваха. После в един миг се разнесе небивал грохот. Пашата трепна, погледна към моста. Но не, каменният мост си беше непокътнат на мястото. Грохотът произлизаше от хилядите човешки гърла от двете страни на Янтра, от който сякаш щеше да се срути небето. Размахваха се ръце, фесове и калпаци летяха във въздуха, някои — най-нетърпеливите — нагазиха в Янтра, за да стиснат първи ръката на майстора.

Мидхат паша остана на място и там дочака идването на българина. А той приближи без бързане; от дрехите и кундурите му по земята се оцеждаше водна ивица.

— Още веднъж ще река моето „Евалла“, Уста Кольо — поздрави го пашата. — И все пак ще те смъмря. Животът ти е премного полезен на хората, на царщината, че и на света, за да го рискуваш така, за щяло и нещяло.

— А, не мога да се съглася с тебе, паша ефенди. Не е то „за щяло и нещяло“.

— Може би ще ми кажеш по-важна причина, която на мен не ми иде на ум?

Съвсем кратко колебание. И после:

— Речи ми честно и от сърце, че *наистина* не виждаш причината, паша ефенди, и аз с готовност ще ти я обясня.

Мидхат, образован и ловък в словото човек, много добре знаеше старото правило, че „езикът ни служи да скриваме мислите си“, та без мъка отговори: не, не виждал разумна причина. Тогава българинът произнесе бавно, като внимателно подбираше думите си:

— Този мост ще стои тук и тогава, паша ефенди, когато нас с тебе отдавна няма да ни има на белия свят. И никой не ще се поинтересува „Кой го плати?“, а „Кой го направи?“. Пък като му кажат, ще попита още: „А от кое коляно беше този майстор!“ Е, това е, паша ефенди.

---

[1] *Мюлезим(ин)* — лейтенант ↑

[2] *Паша* — висш турски военен (генерал) или административен началник ↑

[3] Известният Мидхад паша, играл значителна както в турската, така и в българската история, е роден 1822 г. ↑

[4] *Забит(ин)* — офицер ↑

[5] *Валя* — управител на вилает; *вилает* — най-голямата административна област в Османска Турция, разделена на санджаки ↑

[6] Туна вилает — букв. Дунавски вилает — със седалище Русе е бил образуван по инициатива на Мидхат паша чрез сливането на Нишкия, Видинския и Силистренския вилает и е обхващал всички земи на север от Стара планина: от границата със Сърбия на запад до Черно море и устието на Дунав на изток. ↑

[7] Подир шеметен възход Мидхат паша изпаднал в немилост и след един скалъпен процес бил хвърлен в затвора на Таиф (в днешна Саудитска Арабия, а тогава в границите на Турция). По заповед от двореца на 7 май 1884 г. няколко офицери и войници нахлули в килията му, метнали на врата му намазано с олио въже и го удушили, като трупът му бил хвърлен в един изкоп край стените на затвора. ↑

[8] Клак — цилиндър, който може да се сгъва (фр.). ↑

[9] „(Който) не знае (правилата на) играта“ (тур.). ↑

[10] Добър ден (тур.). ↑

[11] *Уста* — майстор в някой занаят; *усталък* — майсторство ↑

[12] Намекът е за турската поговорка „Ак гьот, кара гьот — гечитте белли олур“ — „Бяло ли е дупето, черно ли е — на брода се познава“. ↑

[13] *Сандък-емини* — название през епохата за касиер; днес се употребява касадар ↑

[14] *Хесап* — сметка ↑

[15] *Челеби* — господин (така турците се обръщали към по-заможните българи) ↑

[16] Дай боже (тур.). ↑

[17] Ваше превъзходителство (тур.). ↑

[18] *Базиргян (безиргян)* — търговец ↑

[19] *Девлет* — държава ↑

[20] *Каймакам(ин)* — управител на околия, околийски началник

↑

[21] Думата е за Соколския манастир. ↑

[22] *Мютесариф(ин)* — управител на санджак (срв. санджак) ↑

[23] Прочутият майстор-строител Колю Фичето е роден в 1800 г., следователно по време на срещата с Мидхат паша е бил на 65 години. Дочакал да види отечеството си свободно и починал в 1881 г. ↑

[24] *Ястъклии* — „като възглавници“ (употребява се за мустаци)

↑

[25] Добър вечер, довиждане (тур.). ↑

[26] Геридон — кръгла масичка с един крак (фр.). ↑

[27] *Янлъш* — погрешка, погрешно; побъркан ↑

[28] *Евалла (евала)* — поклон, хвала ↑

[29] *Евет* — да, разбира се, така е; *еветчийство, еветчилък* — угодничество, при което винаги се казва „да“ на мнението на по-силните ↑

[30] *Миралай* — полковник ↑

[31] *Рабош* — разцепено на две дръвце, по което се бележат с резки сметки, вместо да се пишат в тефтер ↑

[32] „Добре дошъл“, „Добре заварил“ (тур.). ↑

[33] Гюле гюле — На добър час! (тур.). ↑

[34] Ваше превъзходителство (тур.). В турския език има две думи за „превъзходителство“: в дипломатическия речник и изобщо при разговор с чужденци се употребява „Екселанс“ („Ekselans“), което е

точна транскрипция на френското „Excellence“, докато между турци — „Затиали“ („Zatiali“). При обръщението „Ваше превъзходителство“ двете форми стават съответно „екселансънъз“ и „затиалилериниз“. ↑

[35] Големият мост (тур.). ↑

[36] *Албени* — (буквално „вземи ме“) — привлекателност, съблазнителност ↑

[37] *Бьолюк* — рота (прен. — множество) ↑

[38] Да живее падишахът — военен поздрав (тур.). ↑

[39] В първоначалния си вид — понеже сега е частично разрушен — беленският мост е бил дълъг 276 м и широк 9 м. ↑

[40] *Колагасъ* — чин във войската или полицията, среден между капитан и майор ↑

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.